

Az őskori temetkezés zsugorító módja okáról.

Zsugorított temetkezéssel már a palaeolitos korban találkozunk. A sok eset közül csak a laugeriebassei cro-magnoni típusú csontvázat¹ és a mentonei gyermekbarlang negroidos kettős temetkezését² említjük. Ez a szokás a neolitos korban általánossá válik, a bronzkorban is erősen tartja magát, de a vaskor két periódusából csak szórványos nyomait ösmerjük. A Prágából ÉNy-ra fekvő *Schlannál* felásott sírmező fontos adatunk arra, hogy ez az eljárás az első keresztény időkbe is belenyúlik.³

Az eddigi megfigyelések alapján kétségtelen, hogy a zsugorítás nem véletlenül történik, hanem a hullán kötözés által véghez vitt, célzatos eljárás eredménye. A hazai leletek közül e mellett szól az a lengyeli csontváz, melyet *Wosinsky* ajándékából a berlini Museum für Völkerkunde őskori osztálya őriz.⁴ A külföldiek közül hivatkozunk *Koehl* wormsi és *Fl. Petrie* deshahesi ásatásaira.⁵ Végül utalunk a természeti népek körében ma is divó erőszakos zsugorítására.

Okát sokféleképpen magyarázták. *G. de Mortillet* pusztán véletlennek tartotta.⁶ Ez a nézet azonban magától esik el, ha a zsugorított temetkezések nagy számára, területi kiterjedésére s a természeti népek körében ma is széltében divó eljárásra gondolunk.

Ennél is képtelenebb azok véleménye, kik ezt a foetus helyzetével iparkodtak megmagyarázni a különös temetkezési módot, melyre *Peter Kolbennek* egy a hottentottákra vonatkozó, jóhiszemű hasonlata szolgáltatott alkalmat.⁷ *Peschel* Oszkárt terheli a felelősség, hogy ez a vélemény a kelleténél nagyobb figyelemben részesült s a legújabb időkig fentartotta magát. Ő vezette be az irodalomba, összekötve azt a meghaltnak a földben való újjászületésének gondolatával.⁸ *J. Heierli* csak szép gondolatnak tar-

¹ J. Déchelette: Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine. I. Archéologie préhistorique. (Paris, 1908.) 287. l. 114. ábra; Cartailhac: La France préhistorique 110. l. 46. ábrája után.

² Verneau: Les fouilles du Prince de Monaco aux Baoussé-Roussé (Anthr. 1902.) 587. l. 2. ábr. V. ö. még: L. de Villeneuve Les Grottes de Grimaldi (Baoussé-Roussé) I. Par (Monaco, 1906.) II. Par le Dr. R. Verneau (Monaco, 1906.) — A palaeolitos temetkezések áttekintő képét ld. Déchelette id. m. l. k. 273–302. l.

³ Zeitschrift für Ethnologie 1895. Verhandlungen 459. l.

⁴ Tolna vármegye története I. k. 56 l.

⁵ Forrer: Über Steinzeit-Hockergräber zu Achmim, Nequada etc. (Strassburg 1901.) 29. l.

⁶ Tolna vármegye története I. k. 57. l.

⁷ M. Peter Kolben, Beschreibung des Vorgebürges der guten Hoffnung (Frankfurt u. Leipzig, 1745.) 195. l.

⁸ Völkerkunde (első kiadása, 1874.) 270, 494. l.

totta.⁹ Elvetette *Köhl* is.¹⁰ De hitt benne *Wildner*,¹¹ Albrecht *Dietrich*,¹² *Man*,¹³ *Junod*.¹⁴ Hazai ősrégészeink közül *Wosinsky* Mór védte e felfogás jogosultságát.¹⁵

Mi is elmondhatjuk *Heierlivel*, hogy szép gondolat. Semmi más. Nehezen tétélezhető fel u. i., hogy az ősember az anatómiai ősmemek oly magas fokán állott, hogy az embrio fejlődésével, a foetus helyzetével tisztába jöhetett volna.¹⁶ Igazat adunk *R. Andreenak*, mikor azt kérdi, miért nincsenek hát fejjel lefelé való őskori temetkezések?¹⁷ Joggal kérdezhetnők azt is, hogy ez elmélet hívei mivel indokolják a zsugorított és nyújtott temetkezéseknek egy temetőben való együttes előfordulását? Tudvalevő dolog u. i., hogy pl. a deshashesi temető ilyen vegyes temetkezéseket szolgáltatott.

Egy másik nézet első képviselőjeként tűnik fel a francia *Broca*, ki a térkimélést, a lustaságot hozza fel a zsugorított temetkezések okául,¹⁸ Nézetét *R. Wirchow*¹⁹ és *S. Müller* is²⁰ hajlandók elfogadni. Az örök nyugalomra helyezésnek két módja azonban határozottan ellene mond ennek a feltevésnek. Az egyik a pusztai földön való zsugorított temetkezés, a másik pedig a kő sírban való nyújtott temetkezés. Ha csakugyan a térkimélés gondolata vezeti az őskori embert, inkább temeti vala halottait a pusztai földön nyújtva s a kő sírban zsugorítva. Ez fedné *Broca* felfogását. Másfelől azonban etnografiai eredmények támogatják a most említett szakférfiak véleményét. A besisik pl. azért temetik halottaikat zsugorítva, hogy ne kelljen nekik nagyobb gödröt ásniok.²¹ A barangáknak meg egyenesen vallási kötelességük a halott tagjainak összezugsorítása, hogy kisebb helyen férjen el.²² Hasonló esetet jegyeztek fel a Hudson vidéki eszkimókról is.²³ Tehát három eset szól mellette s jegyezzük meg ezt egyelőre, mert később még visszatérünk reá. Annyit azonban már most mondhatunk, hogy pl. az ausztráliaiak igen rövid idő alatt 4—5 láb mély sírt tudnak ásni, pedig egyedüli, igazán primitívus, eszközük erre a bot²⁴

Az volt véleményünk már korábban is, ma is az, hogy azok járnak legközelebb az igazsághoz, kik az alvás, pihenés állapotában keresik a zsugorítás *eredeti* okát. Az őskori ember hitt a lélek halhatatlanságában,

⁹ Globus LXX. k. 249. l. és Urgeschichte der Schweiz 156. l.

¹⁰ Korrespondenzblatt der deutschen Anthropologischen Gesellschaft 1901. évf. 95. l.

¹¹ American Anthropologist N. S. VII. k. 295. l.

¹² Mutter Erde. Ein Versuch über Volksreligion (1905.) 28. l.

¹³ Journal of the Anthropological Institut XII. k. 144. l.

¹⁴ Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie 1898. X. 48. l.

¹⁵ Tolna vármegye története I. 60—69. l.

¹⁶ Forrer id. m. 20. l.

¹⁷ R. Andree: Ethnologische Betrachtungen über Hockerbestattung; Archiv für Anthropologie 1907. évf. 303. l.

¹⁸ Bulletin de la Soc. d'Anthr. 1863. évf. 500 l.

¹⁹ Zeitschrift für Ethnologie 1890. Verh. 102. l.

²⁰ Nordische Altertumskunde I. k. 103—104. l.

²¹ Skeat és Blagden: Pagan Races of the Malay Peninsula. 1906. II. 92., 95., 106., 110. l.

²² Junod: Bull. de la Soc. Neuchateloise de Géogr. 1898. X. 47. l.

²³ David Cranz: Historie von Grönland. II. kiadás. (Barhy, 1770.) 300—301. l.

²⁴ R. Brough Smith: The Aborigines of Victoria I. k. (London, 1878.) 115. .

a jövő életben. Ezt mutatja a halottaknak mellékletekkel való ellátása, ezt bizonyítja a síroknak az a formája, mely az élők lakásához hasonlít. Úgy tűnik fel a dolog, hogy voltaképpen átmeneti állapotnak tekintették. Hadd töltsen hát a halott ezt az átmeneti időt földi lakásához hasonló nyugvó helyen és a pihenésnek hasonló állapotában s hadd legyen kéznél mindene, mi neki az életben szükséges, becses, kedves volt: eszköz, fegyver, ékszer, étel-, italnemű.

Ezzel a gondolattal a német keletafrikai vadsággáknál is találkozunk. A zsugorítva eltemetett vadsággá sírjához e szavakkal lép legidősebb fia: „Eredj és aludj szépen jobb feleden!”²⁵

E nézet képviselői közül megemlítjük *Forrert*,²⁶ *Köhl*,²⁷ *Letourneaut*,²⁸ *Mielket*,²⁹ *Wilket*,³⁰ *Zingerlet*.³¹ Közöséges eljárásnak tartja *Reinecke*,³² hozzá csatlakozik éppen e szokás nagy területi kiterjedésénél fogva *R. Andree*³³ is, bár más véleményét is ösmerjük, melyről alább szólunk.

Em. Hermann érdekes, bár nem minden tekintetben elfogadható fejtegetéseket fűz a zsugorítás keletkezéséhez.³⁴ Azt mondja, hogy az őseink odvas fákban, szikla- és földüregekben volt kénytelen meghúzódni. Ez a körülmény eredményezte a zsugorodást, majd a guggolást. Annál a törzs és a fej előre hajlik, a lábak pedig felhúzódnak a vállak felé. Ez a testtartás a melegedésre is előnyös volt. Ma is ebben a testtartásban látjuk a kaffereket, hottentottákat. Ezt tapasztaljuk a perui mumiákon is. Több tér eredményezte a guggolást. Ennél a hátgerincz, a fej egyenes, a lábak többé-kevésbé horizontális, inkább előre hajló tartásban vannak. Ha az utóbbiak szilárd támasztéokra találunk, a guggolás térdeplésbe megy át. A kezeknek támasztó szerepük juthat stb.³⁵ Sajátosan magyarázza az ülést *R. Mielke*.³⁶ Példákat idéz, hogy az ülés a hatalmat jelenti s figyelmeztet arra, hogy az őskori ülő temetkezéseket ebből a szempontból tekintsük. E mellett szólana a halotti mellékletek közül a *szék*, mire *Kossina* idéz példát Ratzeburgról.³⁷

*

²⁵ Globus LXXXIX. 197. l.

²⁶ Id. m. 24. l.

²⁷ Korrespondenzblatt der deutschen Ges. für Anthr. 1901. 905. l. jegyzete.

²⁸ La sociologie d'après l'ethnographie 207. l.

²⁹ Ein merkwürdiger Totenbrauch. Zeitschrift für Ethnologie 1908. évf. 626—627. l.

³⁰ Jets over de Papoewas. Bijdr. tot de Taal-Land-en Volkerkunde van Nederl. Indie, 5 volgreeks, III. V. ö. R. Andree id. cikkét.

³¹ Arch. Epigr. Mitteilungen 1894. évf. 121—122. l.

³² Zeitschr. für Ethn. 1900. Verh. 258. l.

³³ Arch. für Anthr. 1907. évf. 289. l.

³⁴ Die Kulturbedeutung des Stehens, Sitzens und Liegens; Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XIX. 1889. Sitzungsberichte 190—191. l.

³⁵ A természeti népek ülését, alvását illető tapasztalatokra gondolva, utalunk *Jagor* (Singapore-Malacca-Java, 1866. 16. l.) *Joest* (Die einbeinige Ruhestellung der Naturvölker, Globus LXXI. 107. l.) *Muskat* (Über eine eigenartige Form des Sitzens bei den sogen. Azteken, Zeitschr. f. Ethn. 1902. Verh. 32—36. l.) és *Virchow* (Zeitschr. f. Ethn. 1900. Verh. 359. l.) megfigyeléseire.

³⁶ Ein merkwürdiger Totenbrauch. Zeitschr. für Ethn. 1908. 623—630. l. és 631—634. l.

³⁷ U. o. *Kossina* a *Mielke* előadásához fűzött megjegyzésében arra is utal, hogy a zsugorított fekvő temetkezés inkább a dunai, az ülő pedig az északi kultúrkörben fordul elő. (U. o. 631. l.)

Ime a legellentéesebb nézetekkel van dolgunk s közöttük nincs semmi összekötő kapocs. Az a pár példa azonban, mit a természeti népek életéből idéztünk, sejteti velünk, hogy a kérdéssel nem szabad többé egyoldalúlag foglalkoznunk. A régészet szolgálatába kell vonnunk a megfelelő néprajzi eredményeket és ezek világánál kell keresnünk az igazságot. Ezek az eredmények gazdagok, tanulságosak s nemcsak az öt nagy kontinensen, hanem a szigettengeren is végzett megfigyeléseken és kutatásokon épültek fel. Tehát annál becseesebbek.

A néprajz emez eredményeinek köszönhetjük annak ösmeretét, hogy a zsugorított temetkezés szokása nem halt ki az őskorral s a *Schlanr*ól idézett temető nem utolsó nyoma e temetkezési módnak: mert a ma is élő természeti népeknél mindenütt megtaláljuk azt. Bennünket természetesen az érdekel, mi okozza a zsugorítást? A felelet sok esetben az, hogy a visszamaradtakat a halott szellemének visszatérésétől való félelem készíti az elhunytaknak zsugorított helyzetben való eltemetésére.

Th. Koch beszéli a *lengua-indiánusokról*, hogy a halottat azon a helyen temetik el ülő helyzetben, a hol kimúlt. Fegyvereket, eszközöket, ékszereket adnak mellé. Az elhunyt szellemétől való félelmében az egész törzs felszedi sátorfáját s másutt telepszik meg.³⁸ Hasonlót ír *Ratzel* a busmánokról, azzal a különbséggel, hogy ezek a halott kunyhóját is lerombolják, magát a halottat pedig, miután fejét kenőccsel bekenték, megfűstölik és nyújtott helyzetben temetik el.³⁹ Ugyancsak *Ratzel* az amerikaiak temetkezési szokásaival kapcsolatosan arról értesít, hogy mindent szétrombolnak, a mi a halotthoz tartozott s félelmükben ennek nevét sohasem említik.⁴⁰

E félelemre vezet vissza *Gason* a halott kezeinek, ujjainak összekötését az ausztráliai törzseknél.⁴¹

Vannak fontosabb adataink is. Így Tahiti szigeten a pap halotti beszédjében a következőket mondja: „Ez családod, ez gyermeked, ez nőd, ez atyád, ez anyád. Légy megelegedett odaát s ne tekints többé azokra, kik itt maradtak.”⁴² Ehhez a keletáfrikai vagogók ama szokása áll legközelebb, hogy a zsugorítva eltemetett halott után ezt kiáltják a sírba: „Ne háborgasd az itt maradtakat!”⁴³ *Jenks* jegyezte fel Luzon sziget lakóiról, hogy a holtat ölbe tett kezekkel durván ácsolt székre helyezik, a halottas ház ajtaja elé állítják, négy napon és éjjelen át ott tartják, miközben a nők gyászdalokat énekelnek felette. E gyászdalokban fordul elő: „Ne jöjj vissza, hogy barátaid, vagy rokonaid közül valakit magadhoz hívj!”⁴⁴ *A. H. Howitt* szerint, ha a dieyerie-törzsből valaki meghal, az ifjak sírt

³⁸ Globus 1900. évf. 220. l.

³⁹ Völkerkunde I. 690. l.

⁴⁰ U. o. I. 588. l. Ellenkező szokást látunk a hottentotáknál, kik a halott kunyhóját éppen félelmükben nem bántják. (*Ratzel*: Völkerkunde I. k. 705. l.) A halott nevének említését kerülik az ausztráliaiak is, sőt u. a. név viselői más nevet vesznek fel. Középausztráliában a sírokat is oly helyen ássák, a hol előreláthatólag nem fognak meglepedni. (U. o. I. 346. l.) Új-Hollandban sem említik a halott nevét, hasonló okból. (*M. Hueber*: Bull. de la Soc. de Geogr. 1865. 429. l.)

⁴¹ Journ. Anthropol. Inst. XXIV. 170. l.

⁴² Ellis, Polynesian Researches I. k. (London, 1829.) 522. l.

⁴³ Journ. Anthr. Inst. XXXII. 313. l.

⁴⁴ Jenks: The Bontoc Igorot (Manila, 1905.) 78, 80. l.

ásnak, az öregek pedig a halott lábujjait szorosan összekötik, kezeit hátához kötik, még pedig oly szorosan, hogy ha ez élő emberrel történék, nem tudná kioldani. Miért? „To prevent him from walking.”⁴⁵

Még csak egy közelebbi esetet mondok el, melyet *Köhler* jegyzett fel a szász Wüerschnitz-ról. Itt még a múlt század második felében is szokásban volt a halott kezeinek összekötözése, nehogy visszajöjjen s a családból valakit magával vigyen.⁴⁶

Schoetensack Ottó ilyen természetű megfigyelésekre építi véleményét. Ő a zsugorítás okát a haza járó lélektől való félelemben látja.⁴⁷ Figyelmét az sem kerüli el, hogy az ásatások erősen és kevésbé zsugorított csontvázakat is szolgáltatottak. Azzal magyarázza, hogy a kít az erősen zsugorított csontváz képvisel, félelmesebb ember lehetett annál, kinek csontváza inkább csak sejteti a zsugorítást.⁴⁸ A természeti népek életéből vett példák alapján *R. Andree* is arra az eredményre jut, hogy a zsugorítást s a temetéssel járó más szertartásszerű dolgokat is — (a sírnak kövekkel való befedése, orrnak, füleknek bedugása, szájnak összevarrása, kötözés, stb.) — a halott szellemétől való félelem szülte.⁴⁹ Ezzel indokolja a fegyverek hiányát bronzkori sírokban s a természeti népeknél pl. újguineai, új-dél-walesi sírokban,⁵⁰ erre vezeti vissza az urnában való temetkezést is.⁵¹

Vegyük rendre ezeket a véleményeket.

Őskori csontvázas urnatemetkezésünk kevés van.⁵² Több esetet ismerünk a természeti népek köréből. Így mindjárt a Rio Negro⁵³ és Orinoco vidékéről.⁵⁴ *Boman* azt mondja, hogy ezek az urnák a tupiguarani népek jellemzője.⁵⁵ *H. v. Ihering* meg arról értesít, hogy Rio Grande do Sul államban szájukkal lefelé fordítják ezeket az urnákat, nehogy a bennük nyugvó halott visszatérjen.⁵⁶ Erre építi *R. Andree* előbb említett állítását. Fontos adat mindenestre, de mi tartózkodunk attól, hogy egy esetből általánosítsunk. Megerősít ebben bennünket a többek között az a körülmény, hogy a Bogan folyó (Új-Dél-Wales) mentén lakók azért takarják be halottaikat, nehogy a földdel érintkezzenek.⁵⁷ Ugyanezekről olvassuk, hogy a harcos mellé fegyvereit hetyezik a sírba, mely fölé lándsát is szírnak stb.⁵⁸ Ez az ausztráliai adat tehát éppen az ellenkezőjét bizonyítja

⁴⁵ R. Brough Smith: *The Aborigines of Victoria* (London, 1878.) I. 119. l. V. ö. O. Schoetensack: *Über die Bedeutung der „Hocker“-Bestattung* (Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh.) 522–527. l.

⁴⁶ Köhler: *Volksbrauch im Voigtlande* 1867. 251. l.

⁴⁷ *Über die Bedeutung der „Hocker“-Bestattung.* (Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh.) 525. l.

⁴⁸ U. o. 525–526. l.

⁴⁹ *Ethnologische Betrachtungen über Hockerbestattung.* Arch. f. Anthr. 1907 307. l.

⁵⁰ U. o. 306. l.

⁵¹ Ugyanott.

⁵² V. ö. pl. Zeitschr. f. Ethn. 1898. Verh. 317. l.

⁵³ Fr. Keller-Leuzinger: *Vom Amazonas und Madeira*, 1874. 26, 27. l.

⁵⁴ Humboldt: *Voyages aux régions équinoxiales* (Paris, 1824.) és Hamy: *Galerie americaine du musée ethnographique du Trocadero* LVII. kötet.

⁵⁵ Arch. f. Anthr. 1907. évf. 287. l.

⁵⁶ *Globus* LX. 195. l.

⁵⁷ O. Schvetensack id. cikke a Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh. 524. l.

⁵⁸ U. o.

annak, a mit *R. Andree* a fegyverek hiányának indokolására *de Clercq* nyomán Új-Guinából⁵⁹ *Howit* után Új-Dél-Walesből idéz.⁶⁰ Tehát ugyanegy területen két ellentétes eljárás. *Th. Koch* nyomán előbb is említettük, hogy a lingua indianusok ültő helyzetben eltemetett halottaik mellé fegyvereket is helyeznek a sírba.⁶¹ Újabb adat tehát ez és óva int bennünket annak általános föltevésétől, hogy a sírokban a fegyverek hiánya a meghalt szellemétől való félelmet jelentené.

R. Andree arra is hivatkozik, hogy a bronzkori sírokban ritkák a fegyverek. Vizsgáljuk tehát a kérdést az ősrégészet szempontjából is. Kétségtelen, hogy a bronzkori sírokban a fegyver a ritkaságok közé tartozik. Általánosan elfogadott indokolása a fegyver értékes voltában rejlik. Más oldalról az is ösmeretes körülmény, hogy az őskori ember bármily kegyelettel viseltetett is halottai iránt, a sírmellékletek gyakran ad hoc készült, durvább mivű dolgok. Szegényebb ember meg akkor sem rakta legértékesebb holmiját halottja mellé. Ennél is lényegesebb az, hogy ösmerünk bronzkori női sírokat, melyeknek mellékletei közt ott van a fegyver.⁶² Ez a bizonyíték, *R. Andree* felfogása ellen szól. Nem terjeszkedünk ki részletesen, csak röviden utalunk a kőkori sírok fegyvermellékleteire. A kő-bronzkori lakosság kontinuitása sok helyütt kétségtelen. Mivel indokolja hát *R. Andree*, hogy az egyik periodus sírjai nagy bőségben tartalmaz fegyvereket, a másokban meg ritkábbak lesznek?

Teljesen indokolatlannak látszik *Schoetensack*nak az erősen és kevésbé zsugorított csontvázakról való véleménye is. Elméletébe beetalált, ennél fogva kifejtette, de analogiáját a természeti népek körében nem ösmerjük.

Míndezekkel szemben határozott fontosságot kell tulajdonítanunk azoknak a feljegyzéseknek, melyek a zsugorítást a hazajáró lélektől való félelemmel indokolják. Arra, hogy ez a félelem helyenkint mekkora szerepet játszik a zsugorításban, egy esetet említünk. *Ceram-on* a *haldoklót*, még mielőtt kiszzenvedett volna, összezsugorítják s úgy tartják, míg megmerevedik.⁶³

Ezek után az a kérdés merül föl, hogy döntő bizonyító erővel bírnak-e a felsorolt adatok a zsugorítás kérdésének megoldásában és hogy vajjon a hazajáró lélektől való félelmet kell-e és lehet-e a zsugorítás *eredeti* okának tekintenünk?

Feleletünk tagadó. Erre való indokainkat a következőkből merítjük.

Bár a zsugorított temetkezés szokása úgyszólván az összes ma is élő természeti népek körében általános; bár mindenünnen bőséges adatok állanak rendelkezésünkre; ez adatok nagy bőségéhez mérten igen szórványosak azok az esetek, melyek a zsugorítás okául a haza járó lélektől való félelmet említik. Lehet, hogy e tekintetben a megfigyelések nem tel-

⁵⁹ Ethnogr. Beschrijving van Nederl. Nieuw Guinea 1893 184. l.

⁶⁰ Journ. Anthropol. Inst. XIII. 189. l.

⁶¹ Globus 1900 évf. 220. l.

⁶² J. Mestorf: Dolche in Frauengräber der Bronzezeit. Mitteilungen d. Anthropologischen Gesellschaft in Wien XIX. k. Verh. 118–112. l. V. ö. különösen a 120–121. l. levő kimutatást a törös női sírokról.

⁶³ Engelhard: Bijdr. tot. de Taal-Land-en Volkerkunde von Nederl. Indie VIII. 388. V. ö. *R. Andree* id. cikkét.

jesek, nem tökéletesek. Egygyel több ok, hogy óvatosak legyünk. Bizonyos egységességet is hiában keresünk e temetkezési szokások között.

Azt látjuk, hogy a zsugorítás helyenkint kiváltságos álláshoz, nemhez stb. van kötve. Szumátra szigeten pl. csak a papokat,⁶⁴ Halmahera szigeten csak a faluban meghaltakat temetik zsugorítva, a kik a falun kívül haltak el, nyújtott temetkezésben részesülnek.⁶⁵ Coimbatoreban csak az asszonyokat temetik zsugorított ülő helyzetben; a lingayatok is, de ezek hajadonait nyújtva temetik el;⁶⁶ Travancore n csak a templomszolgákat szokták zsugorított ülő helyzetben eltemetni.⁶⁷

Ugyanazon törzsnél, népnél többféle temetkezési mód divik. Az indusoknál túlnyomó az égetés, de már a páriáknál zsugorítással is falálkozunk.⁶⁸ A nutka-törzsek rabszolgáik hulláit a vízbe dobják, a szabadokat ritkán zsugorított ülő helyzetben temetik el. Rendesen faszekrényben fágák közt felfüggesztik.⁶⁹ A lillooet-indiánusoknál a zsugorított ülő temetkezés mellett a fekvő is divik;⁷⁰ a különböző eszkimó-törzseknél nem kizárólagos a zsugorított temetkezés;⁷¹ a modokoknál a zsugorított temetkezés mellett hullaégetést is találunk;⁷² a Sziklás hegységtől keletre a zsugorított ülő és fekvő temetkezéseken kívül van nyújtott is, van égetés is.⁷³

Ösmerünk olyan eseteket is, mikor az anya a füstön megszáritott gyermekének hulláját sokáig magával hordja. (Bogan folyó mente, Új-Dél-Wales);⁷⁴ mikor a halottat bebalzsamozzák, zsugorított ülő helyzetbe szorítják s őrzik, míg el nem rothad. Csontjait eltemetik, de koponyáját akkor is megőrzik (Tahiti sziget).⁷⁵ Jappe szigeten is addig őrzik az állványra helyezett zsugorított hullát, míg egészen meg nem szárad.⁷⁶ A Carolina-ban lakó muskagulgók halottaikat ülő helyzetben, lakásaikon temetik el.⁷⁷ A Viktoria-tó melletti vakaviarondók szintén.⁷⁸

Előbb három esetet is felsoroltunk, melyek *Broca* elméletét voltak hivatva támogatni. Csak egy adatot fűzünk még ezekhez. A sintoisták hosszú szárkofágban temetik el halottaikat, mert barbárságnak tartják, hogy a hullát takarékoskodás és térkimélés szempontjából kis, budhista szárkofágba, ülő helyzetbe szorítsák.⁷⁹

⁶⁴ G. A. Wilken: Verglijkende Volkerkunde von Nederlandsch Indië 1892 I. 304. l.

⁶⁵ De Clercq: Internationales Archiv für Ethnographie II. 209. l.

⁶⁶ V. ö. R. Andree id. cikkét.

⁶⁷ Thurston: Ethnographic Notes in Southern India (Madras, 1906.) 137. l.

⁶⁸ Crooke: Journ. Anthr. Inst. XXIX. 282. l.

⁶⁹ Bancroft: Native Races of the Pacific States I. 205. l.

⁷⁰ J. Tait: The Lillooet Indians (The Jesup Expedition) II. 5. rész (New-York. 1906.) 269, 271. l.

⁷¹ Dall: Alaska and its resources. 1870. 19. 132. 145. l.

⁷² V. ö. Andree id. cikkét és Bancroft: Native Races of the Pacific States I. 357, 359. l.

⁷³ Cyrus Thomas: V. Ann. Rep. Bureau of Ethnologie 25, 31, 37, 62. l.

⁷⁴ O. Schoetensack: id. cikke, Zeitschr. f. Ethn 1901. Verh. 525. l.

⁷⁵ Polynesian Researches (London, 1829.) I. 518—522. l.

⁷⁶ Rosenberg: Reistochten naar de Geelvinksbaai 53. l. és U. a. Malayischer Archipel 511. l.

⁷⁷ Bartram: Travels through Carolina 1791. 575. l.

⁷⁸ Millikin: Man, 1906. 54. l.

⁷⁹ V. ö. A. v. Knobloch, Mitth. d. deutsch. Ges. für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, I. 6. füzet.

Mindez adatok egy részét *R. Andree* idézett értekezése nyomán használtuk fel. Tettük ezt abból a szempontból, hogy állítását lehetőleg azokkal az adatokkal iparkodjunk megdönteni, melyeket végkövetkeztetésében részint említve, nagyobb részt elhallgatva, annak indoklására hoz fel, hogy a zsugorítást a haza járó lélektől való félelem okozta.

Felfogásunk az, hogy lélektanilag is vizsgálva a dolgot, ennek a félelemnek a kérdés megoldásában csak másodrangú szerepet lehet és szabad tulajdonítanunk. Tisztán a természeti népek körében maradvá, a dolgot a következőképpen látjuk: halál esetén, egy pár brutális példát nem tekintve, mindig a vesztség felett való fájdalom az első érzés, mely a hátramaradtakat megkapja. Azután jön a halott eltakarításának gondolata, majd ennek végrehajtása. És csak később támad föl a félelem. Ezt is adatokkal igazolhatjuk. Mindjárt azokat említjük, melyek a halott mumizálásáról szólnak. Ilyesmit ösmertünk az Aleuti szigetéről,⁸⁰ Tahiti szigetről,⁸¹ a Bogan folyó vidékéről.⁸² Mumizáló célja van a füstölésnek, szárításnak is. Ezt látjuk a Bogan folyó mentén lakó egyes törzseknél,⁸³ ezt Jappe szigeten,⁸⁴ a kimalaháknál,⁸⁵ Német-Új-Guineában.⁸⁶ Célja a meghaltak az enyészettől való megmentése, minek fellevésében éppen a Bogan folyó menti példa erősít meg, hol az anya gyermekének szárított hulláját sokáig magával hordja.⁸⁷

A halottnak szövetbe, bőrbe burkolása, szárkofágban való eltemetése is a szerető gondoskodás eredménye. Célját világosan megmondja egy a Bogan folyó mentén feljegyzett példa: nehogy a halott a földdel érintkezzék.⁸⁸

Még csak egy pár adatot fűzünk a már felsoroltakhoz. Valamennyit a koppenhágai néprajzi múzeum anyagának tanulmányozása rendjén gyűjtöttük. Elsőbben is azt említjük meg, hogy a melancziak vallása a halottak emlékének tiszteletére szorítkozik. A Hermita-szigeteken a meghaltak koponyáit talizmánul őrzik a rokonok. Hasonló szokás divik Új-Irlandban is, a hol a meghaltak koponyáit megfestik, tetoválják a rokonok s úgy őrzik kunyhóikban az ősök tiszteletére.

A hazajáró lélektől való félelem általános minden népnél.⁸⁹ Nálunk is. Az is köztudomású dolog, hogy a primitívus felfogású nép a maga bajának, az őt ért veszedelmeknek okát többnyire magán kívül keresi. Meg is találja hite és felfogása szerint hol természeti tüneményekben, hol rossz szellemekben s igen gyakran a hazajáró lélek gonoszságában.

Reu János esete annak idején a bíróságot is megjárta. Falubelije, kárvallott emberek, az ő hazajáró lelkének tulajdonították bajaikat. Fogták

⁸⁰ R. Andree: id. czikke, Arch. f. Anthr. 1907. 283. I. V. ö. még Billings Expedition (London, 1802.) 102. l.

⁸¹ Polynesian Researches. (London, 1829.) I. 218. 522. l.

⁸² Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh. 525. l.

⁸³ Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh. 525. l.

⁸⁴ Rosenberg id. m. 53. l.

⁸⁵ De Clercq: Ethnogr. Beschrijving van Nederl. Nieuw-Guinea, 1893. 186. l.

⁸⁶ Dr. Hellwig: Nachrichten aus Kaiser Wilhelmsland 1889. 1. füzete 7. l.

⁸⁷ Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh. 525. l.

⁸⁸ U. o. 524. l.

⁸⁹ V. ö. Achelis: Moderne Völkerkunde (Stuttgart, 1896.) 250, 251. l.

magukat, hulláját kiásták s brutális módon összevagdalták.⁹⁰ Ehhez hasonló, de még brutálisabb szokást *Kolumbán* Samú jegyzett föl Hosdátrol.⁹¹ Ő írja le azt is, hogy mikor a halottat a házból kiviszik, az ajtót háromszor becsapják, nehogy haza járjon s másokat is magával vigyen.⁹²

Ilyen természetű jelenségekkel szolnokdobokai néprajzi gyűjtőutunk alkalmával is unos-untalan találkoztunk. Idejegyzünk egy pár esetet.

Leményben pl. mikor kiviszik a halottat a házból, a rokonság benne marad s egy szentelt vízzel, tömjénnel telt tángyért a hirtelen becsapott ajtóhoz vágnak, a földre hullott cserépdarabokat, tömjént összetapossák, hogy a halott lelke ne járjon haza.

Búzamezőn a halott kivitele után szintén becsapják az ajtót s egy edényt vágnak földhöz, hogy a halott lelke ne kísértessen. Ugyanez a szokás Kornislakán is. Csokmányban szintén. Megvan az ajtóbecsapás és edény-törés szokása Letkán is.

Nagy József egy bácsmegyei esetet ír le a következőképpen: „Volt a községben egy G. nevezetű öreg ember, a kinek lelke még egyre haza jár, mert betegségében nem teljesítették kívánságát. Ha az ember éjjel kimegy az utcára, találkozik vele; ha köszöntenek neki, akkor tüzes szemet vág; ha pedig azt mondják neki, hogy „ördög vigyen vissza, a honnan jöttél“, akkor nem vág tüzes szemet, hanem szépen tovább megy.”⁹³

A már idézett würschnitzi szokást juttatja eszünkbe a hosdátinak az az eljárása, hogy a halott koponyájába vagy szívébe szeget vernek, nehogy visszatérjen.⁹⁴

Azonban Reu Jánost is, másokat is, halálukkor tisztességesen, kit-kit a maga módja szerint, temették el. Idővel támadt a gondolat, hogy lelkük haza jár. Csapások váltották ki ezt a gondolatot embertársaikból. A nép emlékezete mint babonát adta tovább és fogja adni nemzedékről nemzedékre. Ez a babona lesz a mozgó rugója, erős befolyásolója a nép gondolkodásának, mikor egyesek különleges helyzetét, körülményeit, cselekedeteit, életmódját bírálgatja, a miben valami sejtelmes, előtte megfoghatatlan, talán rossz is nyilvánul. Ez jut kifejezésre annak feltételezésében, hogy valaki rossz ember, lelke haza jár. Ilyen gondolatok eredményének tekinthetjük úgy a würschnitzi, mint hosdátai szokást.

Hasonló lehetett az eset a természeti népeknél is. A zsugorított temetkezés rituális volt a multban, az a jelenben is. Rituális voltához hozzátartozott az erőszakos kötözés. Hogy miért? Az ősök tudták, az utódok elfelejtették. De idővel az ő lelkükben is felmerült a miért? Eredeti okát nem tudták adni, indokolták hát egyébvel: a hazajáró lélektől való félelemmel, térkiméléssel, rendi, nemi, nemkülönbön állással járó megkülönböztetéssel, vallási kötelességgel. A legtöbb esetben nem is olvassuk a feljegyzésekben az indokolást.

Hogy a félelemmel való indokolás mi módon keletkezhetett, hazai példákkal iparkodtunk megvilágítani. A rendi, nemi és állással járó meg-

⁹⁰ Ethnographia IX. 1898. 252. l.

⁹¹ Ethnographia XI. 1900. 108, 109. l. V. ö. még Ethn. VII. k.

⁹² U. o. XI. 1900. 122. l. V. ö. még Munkácsi Bernát cikkét: Adalékok a magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz, Ethnographia XI. 1900. 97. l.

⁹³ U. o. IX. 1898. 137. l.

⁹⁴ U. o. XI. 1900. 108. l.

különböztetés oka a kérdések kérdése. A vallási kötelességgel való indokolásnak azonban elsődrangú fontosságot kell tulajdonítanunk. A temetési szertartás és vallás ugyanis mindig szoros kapcsolatban van egymással. Ezzel szemben a hazajáró lélekről való félelemnek csak másodrangú jelentősége lehet, mint olyannak, mely időben keletkezett egy már meglévő és régen gyakorolt temetkezési szokásnak helytelen, de mindenesetre csapások hatása alatt támadt értelmezéséből.

Ha így fogjuk fel a dolgot, érthetővé válik, éppen a félelem következtében, a zsugorításnak sokszor brutális módon véghez vitt szokása. És hogy a dolgot csakis így lehet értelmeznünk, mutatja az a körülmény, hogy ha a természeti népek el is felejtették az eredeti okot, a vallási szertartásban gyökerező rituális temetkezés eredeti jelentőségét; azért ez továbbra is áthatja az egész rosszul értelmezett temetkezési módot.

Ennek nyomait látjuk abban a törekvésben, hogy a halottat meg akarják óvni az enyészettől (mumizálás, füstölés, szárítás); a szövembe, bőrbbe bukolásban; szárkófágban való eltemetésben,⁹⁵ halotti ünnepeken, az ezekkel járó körmenetekben, a halotti mellékletekben, csontok pirosra festésében (Délaustrália, Victoria kolónia, Kongó völgye).⁹⁶ E mellett tanuskodik a halott számára készített díszes sír is (Victoria).⁹⁷ Nemkülönb az a körülmény, hogy egyes népek a meghaltak lelkének akkora hatalmat tulajdonítanak, hogy érdemesnek tartják hozzájuk fohászolni, őket ajándékokkal elhalmozni, hogy kérésük annál inkább teljesüljön.⁹⁸

Feltűnően sok a zsugorított ültő temetkezések száma mindenütt a zsugorított temetkezés más formái mellett. Az életben való pihenésnek ez a formája tehát legerősebben jut kifejezésre a temetkezésnél.

„Eredj és *aludj* szépen jobb feleden“ — mondja a vadságga sírja felett ennek legidősebb fia. A halál tehát csak pihenés, átmeneti állapot egy másik életbe, a melyben való hitről éppen a halotti mellékletek győznek meg.

Megmaradunk ezek alaplán eddig vallott nézetünk mellett, hogy t. i. a zsugorítást eredetileg a nyugvás, pihenés állapota szülte. De megtoldjuk azzal, a mire bennünket a néprajzi eredmények tanítottak, — vagyis nem tartjuk teljesen kizártnak annak lehetőségét, hogy már az őskorban elhomályosult a zsugorítás eredeti értelme s új gondolatok, mint a milyen a hazajáró lélektől való félelem is, befolyásolták azt.

Mindenesetre kívánatos volna a természeti népek temetkezési szokásainak szigorúan tudományos módon, területek szerint való feldolgozása. Reméljük, hogy a kik a természeti népek néprajzával foglalkoznak, a közel jövőben az ősrégészet segítségére sietnek e tekintetben is.⁹⁹

(Kolozsvár.)

Dr. Roska Márton.

⁹⁵ Erre mondja Ratzel (Völkerkunde I. 8. l.) „Die Seele muss ihren Weg über Wasser nehmen; daher häufig die Kahnform des Sarges oder doch der Steinsetzung, das Bootbegräbnis, oder auch der kleine Kahn als Grabdenkmal der Dajaken.“

⁹⁶ Journ. Anthr. Inst. VIII. 393. l. és (Hamilton) XXIV. 186. l. Zeitschr. f. Ethn. 1901. Verh. 525. l. (Torday and Joyce): Journ. Anthr. Inst. XXXVI. 50. l.

⁹⁷ Brough Smith: The Aborigines of Victoria, 1878. I. 100, 108. l.

⁹⁸ Achelis: Moderne Völkerkunde (Stuttgart, 1896.) 251. l.

⁹⁹ Dolgozatunkat még 1909 nyarán írtuk; 1910-ben jelent meg dr. *Bátly* Zsigmondnak „A zsugorított temetkezésről“ cz. cikke a Természettudományi Közlemben. *R. Andree* nyomán vizsgálja a kérdést s egyetért vele abban, hogy a zsugorítást a hazajáró lélektől való félelem okozza.